

## Overdenking bij de uitvaart van Hebe Kohlbrugge

Woensdag 21 december 2016

1

Hebe is de afgelopen dagen veel in de publiciteit geweest. Alle thema's kwamen langs: WO II, O-Europa, de Palestijnen, haar inzet als 'verzetstrijder', als bruggenbouwer, haar gave van de vriendschap. Allemaal terecht en indrukwekkend, maar vandaag, in de kerk, op de dag van haar uitvaart vragen we wat haar dreef, bezielde. Waar ging het haar om? **Wat was het geheim van haar leven?** Hoe meer ik erover nadenk, hoe meer ik ervan overtuigd raak, dat ik daar maar één antwoord op kan geven: zij wilde maar één ding: **leven in de waarheid.**

Al jaren geleden wist ik dat dit het thema zou worden voor haar uitvaart, of die nu zou plaatsvinden in de adventstijd of de lijdenstijd, of in welke andere periode van het kerkelijk jaar ook. Want dit was haar thema en dat is aan de orde in alle tijden van het jaar. Het is ook een centraal thema in het Johannesevangelie, dat een grote rol gespeeld heeft in de Tsjechische denktraditie vanaf de hervormer Jan Hus tot en met de 20-eeuwse Tsjechische dissident **Vaclav Havel**, één van de leidende figuren van de beweging Charta 77. Met name deze dissident heeft een enorme impact gehad op de 'dissident' van wie wij vandaag afscheid nemen: Hebe Kohlbrugge.

2

Ik ga de drie gedeeltes uit het Johannesevangelie die we lazen niet uitleggen. Ik onderstreep alleen **drie woorden van Jezus**: De waarheid zal u vrijmaken – Ik ben de waarheid – wie uit de waarheid is hoort naar mijn stem.

Het eerste staat in Johannes 8, een van de weerbarstigste hoofdstukken uit het NT. Het luidt: **de waarheid zal u vrijmaken**. Er is een strijd gaande in de wereld: tussen God en de duivel, licht en donker, waarheid en leugen. Jezus, de mensenzoon is neergedaald uit de hemel om de confrontatie aan te gaan en hen die gevangen zitten in de leugen te bevrijden tot een leven in de waarheid. Maar hij is niet welkom, omdat hij het religieuze en politieke systeem, gebaseerd op de leugen, onder kritiek stelt en ondermijnt door zijn subversief gedrag. Daarom moet hij sterven. Maar juist zijn dood zal bevrijdende kracht blijken te hebben voor wie van hem bevrijding verwachten.

Het tweede staat in Joh 14, het begin van de afscheidsgesprekken tussen Jezus en zijn leerlingen op de avond voor zijn dood. 'Ik ga weg, maar ik laat jullie niet in de steek', zegt Jezus, 'vertrouw op mij, ik ga jullie voor op de weg naar de levende God, ja, ik *ben* de weg naar God, de enige betrouwbare weg ten leven. Heb fiducia in mij en volg mij. Gaandeweg zul je merken dat dit ook voor jullie de enige betrouwbare weg is, want **ik ben zelf de Betrouwbare, 'de waarheid'**. Waarheid is blijkbaar geen abstract begrip, waarover je kunt filosoferen, maar een persoon, een weg om te gaan, een 'methode' (Grieks: *met-hodos*), die vrij maakt van dwang en gebondenheid aan de machten en ideologieën die het leven in hun greep houden. En die persoon heeft een naam: Jezus, Bevrijder.

Het derde staat in Johannes 18, het lijdensverhaal, een fragment uit het verhoor van Jezus door de Romeinse stadhouder Pilatus: **wie uit de waarheid is hoort naar mijn stem**. Ook Pilatus, de scepticus – 'wat is waarheid?', zal hij even verderop zeggen - krijgt

te horen dat waarheid geen abstract begrip is, waarover je vrijblijvend kunt filosoferen, maar een *stem* die je leven binnenkomt en gehoor vraagt – en gehoorzaamheid. Daarom begint Jezus geen discussie, maar geeft hij een getuigenis, vol koninklijk gezag: ‘ik ben gekomen om te getuigen van de waarheid en wie uit de waarheid is hoort naar mijn stem’. Uit de waarheid zijn is dus hetzelfde als naar Jezus’ stem horen en van hem getuigen, ook in confrontatie met de politieke machthebbers.

3

Ik kan het niet helpen, maar ik zie altijd **Hebe** voor me als ik dit hoor of lees: die kleine dappere rouw, zonder gestalte of luister, wier leven één voortdurend getuigenis was van het **leven in de waarheid** - een getuigenis waarvoor ze bereid was de prijs van haar leven te betalen. Waar had ze dat vandaan? ‘Dat weet Onze Lieve Heer’ zei ze ooit tegen een journalist die haar daarnaar vroeg. Ze had het, denk ik, van Johannes, maar daarnaast heeft ze ook veel andere leermeesters gehad. Ooit, ter gelegenheid van haar 90<sup>e</sup> verjaardag, gevierd in Eisenach heb ik er zeven opgesomd: haar zuster Hanna (gestorven 13 december 1999 - NB op dezelfde dag als Hebe 17 jaar later!), Karl Barth, Jan Koopmans, Kornelis Heiko Miskotte, Oepke Noodmans, Eugen Rosenstock-Huessy en – vooral op het gebied van de ethiek : de Tsjechische voorman van de beweging Charta-77 en latere president **Vaclav Havel**. Diens essay *Versuch in der Wahrheit zu leben – von der Macht des Ohnmächtigen*, geschreven in de gevangenis tijdens het communistische regime, heeft haar diepgaand beïnvloed. Het gaat over een groentehandelaar die op een goede dag niet meer meedoet met de leugenachtige propaganda van het systeem. Hij hangt het doek met de leuze ‘Proletariers aller landen verenigt u’ niet meer op in zijn etalage en ‘prijkt daarmee’ – zoals Hebe het graag zei – ‘een gat in de ideologische deken die boven de samenleving hangt’. En door dat gat komt licht en lucht naar binnen: de hele ideologie blijkt schijn te zijn, lucht!

Deze groentehandelaar is altijd Hebe’s bondgenoot gebleven, omdat ze haar leven lang – ook na de *Wende*, net als hij - geprobeerd heeft ‘een gat te prikken in de ideologische deken die boven de samenleving hangt’ – hetzij in het Oosten, hetzij in het Westen. Hebe was dissident en is dat altijd gebleven, omdat ze totv haar dood toe geprobeerd heeft de leugen van het systeemdenken te doorbreken om in de waarheid te kunnen leven, in kerk en samenleving. Zo beangstigde haar in toenemende mate de ‘totale heerschappij van de zogenaamde objectiviteit, die ons omringt en ons de juiste keuzes ontnemt. ‘Mijn zuster Hanna en ik hadden geen TV. Achterlijke mensen, heet je dan, maar die TV is het begin van het einde. Daarna kwam de computer en de globalisering van onze werkelijkheid. Dat leidt tot manipulatie van onze werkelijkheid. Het gaat ons overheersen. Wanneer horen we over dit alles nou iets in de kerken?’ (Trouw 6 mei 2000). Hebe liet zich niet manipuleren – daarom had ze geen TV.

4

Wat de schrijver-filosoof Havel in de jaren 80 schreef met het oog op Tsjechoslowakije had Bundespresident **Gustav Heinemann**, die lid geweest was van de Belijdende Kerk, al eerder, bij de uitreiking van de Joost van den Vondelprijs (1975), onder woorden gebracht, maar dan vanuit bijbels perspectief en toegepast op Hebe: Heinemann zei: ‘Hebe Kohlbrugge leeft uit de vrijheid van het evangelie, die over politieke grenzen, nationalisme, totaliteitsaanspraken en vooroordelen heen zoekt bruggen te slaan voor ontmoeting en wederzijds verstaan’.

Over de Belijdende Kerk gesproken, Hebe had in feite maar één credo: **de Barmer Thesen**, opgesteld in 1934, toen Hitler al aan de macht was en in 2004 opgenomen onder de belijdenisgeschriften van de Protestantse Kerk in Nederland. Boven stelling 1 staat Jezus' woord uit Johannes 14: 'Ik ben de weg, de waarheid en het leven – niemand komt tot de Vader dan door mij'. En dan volgt de stelling: 'Jezus Christus, zoals Hij ons in de Heilige Schrift betuigd wordt, is het ene Woord van God, dat wij te horen, in leven en in sterven te vertrouwen en te gehoorzamen hebben'.

Die woorden stonden in haar hart gegrift. Jezus Christus had haar vrijgemaakt van elke vorm van ideologisch denken, zodat ze **een betrouwbare getuige** kon zijn van de NAAM, Israels God, de Bevrijder - steeds weer horend naar de stem van Christus. Kritisch, eigenzinnig, soms mensen van zich vervreemdend, vaker mensen rondom zich verenigend: haar studenten, vrienden in Oost-Europa en in Nederland, mensen uit alle hoeken van kerk en samenleving.

Tot het laatst toe bleef ze bezig, luisterend, sprekend, schrijvend, lerend. Beroemd waren haar kerstbrieven, die ze vanaf 1960 jaarlijks aan haar vrienden rondstuurde, de laatste kwam onlangs nog, begin december. Verder schreef ze commentaren op zeven bijbelboeken: Lucas, Mattheus, en niet te vergeten: de vijf boeken van Mozes – waarvan haar overgrootvader H.F. Kohlbrugge zei: 'De vijf boeken van Mozes, als je die kent, en verstaat, kun je de hele bijbel begrijpen'. Eveneens tot het laatste toe hield ze lezingen voor jongeren en ouderen en reageerde ze op actuele gebeurtenissen in een uitgebreide correspondentie of in telefoongesprekken. Altijd klonk haar geluid verrassend, vaak anders dan je verwacht had, tegendraads, maar steeds terzake - vanuit die ene grondhouding: haar poging om in de waarheid te leven.

5

We zijn **dankbaar** dat we deze getuige van de waarheid hebben gekend, dankbaar voor wat ze voor zovelen heeft betekend in woord en geschrift en vooral: in haar manier van leven, ons allen ten voorbeeld. We zullen haar karakteristieke stem missen, maar ze blijft tot ons spreken, ook nu ze gestorven is. En, net als op het feest ter gelegenheid van haar 100<sup>e</sup> verjaardag, nu 2 1/2 jaar geleden, hier in deze kerk, danken we God voor alles wat Hij kerk en samenleving en ieder van ons zoals we hier zitten, in Hebe Kohlbrugge geschonken heeft: *Nun danket alle Gott!*

6

Hebe is gestorven op 13 december - dezelfde datum als Hanna, nu 17 jaar geleden. Ze was niet bang voor **de dood**: 'Over de dood denk ik niet: ik leef. Ook niet over hoe het in de hemel zal zijn. Dat zijn toch maar praatjes' (Trouw, vorige week woensdag). Wel zei ze er af en toe iets over in één van de vele interviews die ze gaf, b.v. met het RD op 20 december 2013. De journalist vroeg: 'Het leven is eindig. En dan?'. Hebe antwoordde: 'Ik weet het niet. Hoe het straks allemaal zijn zal, weet ik niet. Ik weet wel dat Jezus gezegd heeft dat God een God van levenden is en niet van doden. Dan is Hij ook mijn God als ik er niet meer ben'. En vorig jaar nog, in het bizarre EO-programma 'De Kist' (2015) benadrukte ze dat het er vooral om gaat dat je in dit leven je naaste ziet: 'als ik de naaste niet zie, gaat de wereld dicht. Als we de naasten wel zien en ervoor openstaan, wordt de wereld anders'. 'En na de dood?' – vroeg de interviewer. 'Dat weet ik niet. De hele Schrift zegt ook dat we 'het' niet weten. Maar ik weet één ding: er komt een nieuwe hemel! En

een nieuwe aarde! En dat is fijn. Een wereld zonder ISIS...' In het aangezicht van de dood leefde deze broos geworden vrouw uit een groots perspectief!

7

Tenslotte: wat is haar **erfenis**, hoe kan haar gedachtenis tot zegen worden? Doordat we ieder op onze eigen plek en in onze situatie gehoor geven aan het tweevoudig appèl dat van haar leven uitgaat:

- (a) **Wantrouw iedere ideologie** en blijf ver van elke vorm van heidens of christelijk 'systeemdenken': 'Alle ideologieën zijn uiteindelijk funest. Maar de leegte die overblijft als er een ideologie meer is - die is ook funest. Dat is de grootste bedreiging *nu*. Dat er niets meer is. Alleen maar hebberigheid en gemakzucht, ijdelheid en egoïsme' (interview NRC, mei 2009).
- (b) **Wees waakzaam!** En dan kijk ik even naar het slotlied: *Wachet auf, ruft uns die Stimme*, een adventslied dat Hebe zeer lief was. Geschreven en op muziek gezet door de predikant Filipp Nicolai tijdens een pestepidemie die dagelijks leden van zijn gemeente tot slachtoffer maakte. Onze situatie is een andere, maar ook nu gaat het kwaad rond als een briesende leeuw. En of die leeuw nu een fascistisch, communistisch of kapitalistisch kleurtje draagt - het is ten diepste dezelfde leeuw, omdat zijn gebrul altijd ten koste gaat van de humaniteit. Daarom is het onze opdracht hem te weerstaan, vast in het geloof. (1 Petrus 5:9). Wees waakzaam, wees kritisch en laat je niet kisten. Leef in de waarheid en richt je hoofd omhoog: zie, de bruidegom komt: gaat uit hem tegemoet!

Hans Kronenburg